

og Toldbøger et værdifuldt Stof, som Forfatteren ikke har udnyttet.

Mod de fremsatte almindelige Synspunkter har jeg i det store og hele intet at indvende. Jeg vil dog mene, Forfatteren lægger for stor Vægt paa det militære Hensyn, naar han skal gøre Rede for Industriens Opstaaen. Han fremhæver Skibsbygningsindustrien paa Holmen fra Kong Hans' Tid, men er ikke klar over eller omtaler ikke, at der forud for denne og samtidig hermed gaar et betydelig privat Skibsbyggeri, idet danske Adelsmænd, navnlig i de østlige Provinser, byggede Skibe, som solgtes bl. a. i Holland, indtil det 1554 af Hensyn til Skovenes Bevarelse blev forbudt at afhænde Skibe i Udlandet. En »merkantilistisk« Tendens træder først frem i det Øjeblik, Erhvervslivet har skabt Forudsætningerne herfor, og dette sker overalt gennem privat merkantilt Initiativ. Ikke heller kan jeg gaa med til, at man allerede paa Frederik II's Tid skulde have haft til Maal at gøre Landet helt selvforsynende, hvad angaar Fabrikation af Skyts. Det foreligger der aldeles intet Bevis for. At de hjemlige Anlæg viste sig utilstrækkelige, »da det gjaldt«, er derfor en ren Konstruktion, udsprunget af en »teoretisk« Betragtning, der intet har med den historiske Virkelighed at gøre. *Albert Olsen.*

Johan Schreiner: Hanseaterne og Norge i det 16. Århundre (Oslo 1941, 424 Sider).

Det er kun naturligt, at Hanseaternes nedgangstid ikke har øvet samme tiltrækning paa tyske historikere som stortiden, der for længst er skildret af Daenell i »Die Blütezeit der deutschen Hanse«. Det har heller ikke været nødvendigt at foretage indgaaende studier for at fastslaa, at den hanseatiske handels tilbagegang frem for alt skyldtes handelsvejenes skiften fra landforbindelsen mellem Østersø- og Nordsøomraadet over Lybæk-Hamburg, der kun var formaalstjenlig, saa længe det mellem de to nordeuropæiske landomraader hovedsagelig drejede sig om varebytte af værdifulde varer af ringe volumen som klæde, voks, pelsværk etc., til den direkte søforbindelse nord om Skagen, der var den eneste anvendelige, efterhaanden som varebyttet i større udstrækning kom til at omfatte grovvarer af stort volumen som korn og salt. Det betød, at den indbringende mellemhandel fra Lybæk og de øvrige Hansestæder gled over til Hollænderne og deres naboer i de nordlige provinser i Nederlandene, der allerede i middelalderen havde drevet en omfattende fragtfart, og som

selv havde et stort behov for Østersøkorn. Naturligvis spillede i de forskellige lande andre momenter af økonomisk og politisk natur ind og bidrog til nedgangen i Hanseaternes handel og en indskrænkning af deres særrettigheder. Dette gælder navnlig England og de skandinaviske lande. Medens udviklingsgangen i Hanseaternes handel paa England gennem første halvdel af 16. aarh. for længst er klarlagt gennem Georg Schanz' bog »Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters« (1881), der bringer et omfattende statistisk materiale, har det hidtil skortet paa særbehandlinger af Hanseaternes forhold til de skandinaviske lande for tidsperioden efter 1500. Der er med Hansehistorikeren Otto Röhlks i 1935 fremkomne bog »Hansisch-norwegische Handelspolitik im 16. Jahrhundert« og den norske historiker Johan Schreiners nu fremkomne bog »Hanseaterne og Norge i det 16. Århundre« raadet bod paa dette savn for saa vidt angaar Norge.

I Norge besad Hanseaterne ved middelalderens udgang gennem Bergenkontoret en magt som i næppe noget andet land. Det økonomiske liv i den nordlige og vestlige part var for en stor del under kontorets kontrol. Det lykkedes som bekendt ogsaa her i løbet af 16. aarh. at bryde deres overmagt. Ad hvilke veje det skete, faar man gennem Röhlks og først og fremmest gennem Schreiners arbejde ny viden om, der paa flere punkter kuldkaster gængs opfattelse. Det gælder ikke mindst myten om den rolle, Hollænderne spillede i kampen mod Hanseaternes overmagt.

Skønt titlen paa Schreiners bog indicerer et paa bredere basis anlagt arbejde end Röhlks, er kildegrundlaget af ensartet natur. For begge er indberetninger, forslag og klager fremkommet i forbindelse med Hanseaternes indbyrdes og deres forhandlinger med den dansk-norske regering hovedkilderne. Röhlk har dog kun benyttet akter i det norske riksarkiv og i Lybæks og Rostocks arkiver, medens Schreiner har udstrakt sine studier til ogsaa de andre vendiske stæders arkiver og det danske rigsarkiv. Imidlertid hæfter der — hvilket Schreiner er den første til at fremhæve — store svagheder ved et kildemateriale af denne art, idet de forskellige parter indlæg er farvede af deres personlige interesser og saaledes har en i høj grad subjektiv karakter. Koncise oplysninger om den hanseatisk-bergenske handels omfang og former er det umuligt at uddrage af et saadant stof.

At Schreiner har følt sig stærkt hæmmet af disse svagheder ved sit kildestof mærkes unægteligt paa bogens disposition. Kapitelinddelingen er næsten rent kronologisk. Hverken handelspolitik, varer eller handelsformer faar deres særlige afsnit. Der er endnu brug for en fortsættelse af Bruns' »Die Lübecker Bergen-

fahrer« (1900). Trods denne svaghed ved Schreiners værk, der kontrasterer stærkt med Röhlks klart disponerede, formelt uangribelige arbejde, har hans bog dog betydelig større værdi end dennes. Blandt andet har Schreiner haft et langt klarere blik for Hanseaternes indbyrdes splittelse og den rolle, denne kom til at spille for Bergenhandelens udvikling.

Begge forfattere gør klart op med den gamle forestilling om betydningen af Hollændernes konkurrence. De præciserer, at de privilegier, som Amsterdammerne fik af Christian II i 1507, var saa lidet omfattende, at deres handel indenfor de deri afstukne grænser ikke kunde blive nogen fare for den hanseatiske handel (Röhlk, S. 29, Schreiner, S. 40 f.). Schreiner gør i sin indledning opmærksom paa, hvor svært norske historikere har haft ved at komme bort fra forestillingen om, at Hollænderne har spillet en stor rolle under nyudviklingen i Bergen i 16. aarh. (S. 9—12). Imidlertid maa man bøje sig for de ubønhørlige tal. Allerede Röhlk har paavist, at der ikke finder nogen væsentlig stigning sted i de hollandske skibsanløb i Bergen gennem 16. aarh. (Röhlk S. 30). Schreiner søger — utvivlsomt med rette — forklaringen paa denne stilstand i Hollændernes Bergenhandel i varerne: Bergenfiskeriet og kornet.

Kornet var i handelen med Nordlandsfiskerne den uundværlige byttevare, og Hansestædernes magt beroede netop paa deres ævne og vilje til regelmæssige om end nødtørftige tilførsler heraf. Meget rigtigt anfører Schreiner, at Hollænderne i den tidsperiode, der var afgørende for nydannelsen i Bergens næringsliv — tiden omkring 16. aarh.s midte — ikke var i stand til eller ikke havde tilstrækkelig interesse i at sende regelmæssige forsyninger af brødkorn til Bergen og dets store opland (S. 293). Den konkurrence, som gjorde en ende paa det hanseatiske Bergenkontors faktiske monopol paa de nævnte hovedvarer for eksport og import, kom, som Schreiner paaviser, fra ganske anden kant, nemlig fra Hanseaterne selv. Ikke alle Hansekøbmænd var indforstaaede med den af Lybæks interesser dikterede stramme tilførselspolitik. Nogle aartier ned i 16. aarh. blev det ret almindeligt, at kornskibe fra de andre østersøiske stæder i aar, hvor der var kornmangel og derfor udsigt til god fortjeneste, anløb Bergen og lagde til ved Stranden, hvor kornet afsattes til den brogede købmanskoloni, der her havde til huse. Efter Schreiner tog denne nyudvikling for alvor fart i dyrtidsaarene i begyndelsen af 1540'erne. Betydningen af korntilførslerne udenom kontoret bestod først og fremmest deri, at Strandboerne — der maaske nok saa meget var af hollandsk, skotsk, dansk og tysk som af norsk herkomst — herigen-

nem sattes i stand til at deltage i Nordlandsfarten og faa part i fisken i stedet for som tidligere at være henvist til smaahandel. Schreiner fremhæver sikkert med rette, at det tyske element herunder spillede en meget betydelig rolle. Der var en stadig tilstrømning til Stranden af unge tyske købmænd, der ønskede at undgaa den stramme kompagniororganisation (S. 127 ff., 149 ff.).

Hvor betydningsfuld denne udvikling paa Stranden end var, førte den dog ikke til en opløsning af Bergenkontoret, men til ændret taktik fra dets side, saaledes at Lybæk og de andre vendiske stæder stadigt kunde beholde en stor del af kornimporten paa deres hænder. Disse byers andel i fiskeeksporten blev derimod stærkt reduceret. Allerede ved 16. aarh.s begyndelse havde Deventer — en af de faa nederlandske byer, der var tilsluttet Hanseaterne — haft et betydeligt marked for Bergenfisk. Det blev dog Bremen, der til slut kom til at ligge i spidsen i handelen med Bergenfisk. Disse to byer havde billigere transportveje (floderne) til raadighed end Lybæk og de andre Østersøstæder og kunde derfor konkurrere disse ud i det store tyske opland, der var hovedaftageren af Bergenfisk. Denne udvikling var i alt væsentligt fuldbyrdet omkring 1575. Ved hjælp af et i øvrigt tidligere kendt toldregnskab kan Schreiner her underbygge sin fremstilling med tal. Det bergenske toldregnskab for 1577 viser, at kun 20 pCt. af fiskeeksporten nu gik til Lybæk og de andre Østersøstæder, medens 59 pCt. gik til Bremen og de andre Hansestæder ved Nordsøen, 19 pCt. gik til Nederlandene (Deventer indbefattet) og 2 pCt. gik til Oldenburg (forudsat at skipperens hjemsted dækker ejers). Statistiken omfatter kun fisk i fremmed besiddelse. Det er dog ikke sandsynligt, at norsk og dansk andel i fiskeeksporten har været stor. Mere betænkeligt er det, at regnskabet heller ingen oplysninger giver om norsk og dansk andel i importen af kornprodukter (mel og malt), der efter Schreiners udregning fordelte sig med 82 pCt. paa de tyske Østersøbyer, 12 pCt. paa Bremen og de andre vesttyske byer, $5\frac{1}{2}$ pCt. paa hollandske skibe og $\frac{1}{2}$ pCt. paa et skotsk skib (S. 303). — Mærkeligt nok har Schreiner forbigaaet øllet. Han er aabenbart ikke klar over, hvor vigtig en forbrugsvare øllet var i 16. aarh. Selv om konsumet i Norge maaske ikke har været saa stort som i Danmark — ugekostregistre i danske lensregnskaber viser, at der paa nogle lensgaarde forbrugtes mere end dobbelt saa meget malt som mel — saa fremgaar det dog af Bergentoldregnskabet for 1577, at importen af øl og malt, der androg henholdsvis 1154 læster og 129 læster, tilsammen var adskilligt større end importen af mel, der androg

694¹/₂ læster. De her anførte tal, der er tagne fra Widerøes artikel i Bergens historiske forenings skrifter (XXXV (1935), 161—63), burde Schreiner have gengivet ved siden af procentangivelserne.

Schreiner mener, at de stigende kornpriser gav Østersøkøbmændene — det drejede sig først og fremmest om Rostockere og Lybækkere — rigelig compensation for nedgangen i indtægt forårsaget af deres stedse ringere andel i fiskeeksporten. Dette kan ikke være rigtigt. Bergenhandelen har i Lybækkernes og de andre Hanseaters velmagtsdage været et yderst lukrativt foretagende. Det viser Bruns' prislister i »die Lübecker Bergenfahrer«. Derimod maatte de friere forhold i Bergenhandelen i sidste halvdel af 16. aarh. forårsage en nedgang i købmændenes indtægter.

Hele det højst interessante spørgsmaal om hvordan prisstigningen ramte, og hvem der høstede fordel deraf, har Schreiner simplificeret derhen — han følger for øvrigt heri blot Röhlk — at Nordlandsfiskerne i 1577 maatte give dobbelt saa megen fisk for et stykke eller skippund mel eller malt, som de maatte i 1517 (Röhlk, S. 74, Schreiner, S. 304). Men havde prisstigningen paa korn ramt Nordlandsfiskerne med fuld kraft, skulde de — da fiskepriserne ikke var stegne i de forløbne 60 aar — i 1577 have givet i hvert fald tre gange saa megen fisk for dette kvantum mel eller malt. Det fremgaar nemlig af prislisterne i Johannes Hansens »Lübecks Getreidehandel og Getreidehandelspolitik«, at kornpriserne tre- til firedobledes i Lybæk i dette tidsrum. I Danmark tredobledes de. Da dette nu ikke skete, og de lybske Bergenfarere ikke selv var kornproducenter, men maatte købe deres varer til dagspris, kan der kun være tale om mindsket fortjeneste for købmændene.

Professor Albert Olsen har i sin anmeldelse af »Norwegische Wirtschaftsgeschichte« i dette tidsskrift (10. R. V, 749) anket over at professor Oscar Albert Johnsen i alt for ringe grad har haft opmærksomheden henvendt paa konjunktursvingningernes betydning for den økonomiske udvikling i Norge i 16. aarh. Selv om dette ikke i samme Grad kan siges om Schreiner, saa var det dog venteligt, at han som elev af Edvard Bull i langt højere grad havde bestræbt sig for at kaste lys over nogle af de problemer, der har særlig relation til det af ham behandlede stof. Vi faar saaledes intet at vide om, hvilken virkning den nye kraftige stigning i kornpriserne, der fandt sted omkring aarhundredeskiftet, fik i Norge. Han lader den uomtalt. Det havde dog næppe været uoverkommeligt at fremskaffe prismateriale til belysning heraf. Widerøe anfører f. eks. nogle priser paa øl. Heraf synes at fremgaa,

at for denne store forbrugsartikel har der i Bergen ikke alene ingen prisstigning fundet sted i sidste fjerdedel af 16. aarh., men endda et prisfald (Widerøe anf. skrift, 162). Derimod har Bergenserne næppe undgaaet at mærke stigningen i rugprisen.

Større opmærksomhed vier Schreiner problemet om det i forhold til det øvrige opsving i levnedsmiddelproduktionen i Nordeuropa stagnerende norske fiskerierhverv. Professor Albert Olsen har allerede i sin omtalte anmeldelse af »Norwegische Wirtschaftsgeschichte« peget paa fiskerierne ved New Foundland som den sandsynlige aarsag hertil. Ogsaa Schreiner søger forklaringen paa, at fiskepriserne ikke fulgte den almindelige europæiske prisstigning, i de rige fisketillførsler herfra. Ligesom det giver en plausibel forklaring paa, at Hollænderne hele 16. aarh. igennem havde saa ringe interesse for den norske fisk. Han sporer dog fra aarhundredets slutning en voksende interesse for Bergenhandelen hos disse, men det store omslag kom først i tiden omkring 1630, da 30aarskrigen ødelagde de tyske købmænds handel. Det havde til følge, at Hollænderne i vidtstrakt grad overtog forsyningen af det syd- og mellemtyske marked med Bergenfisk. Schreiner har sikkert ret i sin formodning om, at det var de kapitalkraftige hollandske købmænd, der stod bag den indførelse af mere moderne fangstmetoder, der da fandt sted, og som førte til et stort opsving i den norske fiskeriproduktion. Den firedobledes i løbet af tidsperioden 1577—1665 (S. 354).

Mindre heldig er Schreiner, naar han trækker linierne op for Norges kornforsyning i 17. aarh. Ud fra en for 1685 opgjort balance over de tyske Østersøstæders import til og eksport fra Bergen, mener han at kunne slutte, at Hanseaternes position trods alt endnu ved slutningen af 17. aarh. var stærkt grundfæstet i Bergen, for saa vidt angik kornfarten, idet værdien af Østersøstædernes samlede import til Bergen og Trondhjem er opgjort til en værdi af 140 109 rdr., deres eksport herfra derimod kun til en værdi af 63 620 rdr. (S. 355).

Der maa foreligge en misforstaaelse fra Schreiners side. Øresundstoldtabellerne viser saa smaa tal for eksporten til Bergen paa lybske, rostockske og andre hanseatiske skibe, hvad enten fra hjembyen eller fra Danzig eller Danmark, at det synes umuligt at deres totale import til Bergen — selv med forbehold af hvad de kan have fragtet paa fremmede skibe, og at et antal skibe har passeret gennem Store Bælt — kan have haft den angivne værdi. Det maa i den af Schreiner citerede betænkning langt snarere dreje sig om den totale import fra dette tyske landomraade uanset paa hvis hænder, den var. Øresundstoldtabellerne vidner

om betydningen af Bergensernes egen kornimport herfra — navnlig fra Danzig — og om, at der var en ikke helt ringe kornimport fra Danmark.

Den totale kornimport til Norge — af tabellerne fra tiden indtil 1660 kan man slutte, at en betragtelig del heraf gik til Bergen — der er registreret i Øresundstoldregnskabet for 1685 andrager: 2444.5 læst. Heraf importeredes ikke mindre end 1479.5 læst eller 61 pCt. paa norske skibe og antagelig ogsaa af norske købmænd. Paa danske skibe importeredes 520.5 læst (heraf 335 læst fra Danmark) eller 21 pCt. Paa lybske og rostockske skibe derimod kun 198 læst (heraf 27 læst fra Rostock) eller 8 pCt. De resterende 10 pCt. importeredes hovedsagelig paa nederlandske skibe. Danzig, Königsberg og Østdanmark var hovedleverandører af kornet med henholdsvis 1256 læst, 389 læst og 533 læst.

Det er derfor sandsynligt, at hovedparten af kornimporten til Norge paa dette tidspunkt har været paa norske og danske hænder. Det kan ikke nægtes, at Schreiner ogsaa i sin fremstilling af tiden forud i alt for ringe grad har opmærksomheden henvendt paa Nordmændenes egen andel i kornimporten og importen heraf fra Danmark. Om denne sidste skal det her bemærkes, at vel foreligger der ikke mange talopgivelser herover, men at Fridericia dog meddeler nogle meget oplysende tal fra de to jyske hovedbyer i 1650'erne. Fra Aarhus eksporteredes i 1655: 13 818 tdr. byg og malt, 5769 tdr. rug, 296 tdr. Havre og 635 tdr. mel eller ialt 881 skibslæst (à 24 tdr. for kornet og 12 tdr. for melet) til Norge og fra Aalborg i 1652: 11 852 tdr. korn etc. eller 519 læst (Fridericia: Adelsvældens sidste Dage (1894), 58; Hist. Tidsskr. 6. R. II, 217; jfr. ovfr. S. 454). Det giver tilsammen 1400 læst alene for disse to byer. Der kan næppe være tvivl om, at Danmark i 1650'erne spillede en stor rolle for Norges kornforsyning.

Importen fra Danmark har sikkert været ensbetydende med, at Norge fik kornet billigere, end det kunde have faaet det andetsteds fra. Dansk kornpolitik var fra gammel tid præget af hensynet til landets egen befolkning, og dette hensyn udstraktes allerede i 16. aarh. til Nordmændene. Under et i 1573 udstedt udførselsforbud tillodes det saaledes at tilføre Norge korn. Og da den danske regering i 1597 ved eksportforbud søgte at afbøde, at den voldsomme efterspørgsel efter rug og deraf følgende prisstigning, der var mærkbar overalt i Nordeuropa i dette og de følgende aar, skulde fremkalde brødmangel og opskruede priser i de danske byer, blev Norge ved udtrykkelig bestemmelse undtaget fra forbudet. Det stod danske købmænd frit for at sejle med korn til Norge, ligesom Nordmændene selv maatte hente

korn i Danmark (Kanc. Brevb. 1571—75, 222; ibidem 1596—1602, 253 f.). Denne bestemmelse aabnede saaledes udvej ogsaa for Nordmændene til at undgaa de værste følger af kornhaussen.

Selv om korntilførslerne fra Danmark til Bergen før 1600 maaske ikke har været særligt omfattende — skibslisterne fra 16. aarh.s sidste aar viser kun faa danske skibsanløb — kan de dog meget vel have haft en prisregulerende virkning. Af nogle Malmö toldregnskaber fremgaar, at der, naar man kommer nogle aar ind i 17. aarh., var regelmæssig forbindelse mellem denne by og Bergen. I aaret $\frac{1}{5}$ 1609— $\frac{1}{5}$ 1610 var der 4 Malmøskibe i fart paa Bergen (heraf 2 med 2 skibsanløb). I aaret $\frac{1}{5}$ 1610— $\frac{1}{5}$ 1611: 7 (heraf 1 med 2 skibsanløb). Yderligere løb et hollandsk skib befragtet af Malmøborgere fra Malmø til Bergen, og Malmø blev anløbet af et Bergenskib. I aaret $\frac{1}{5}$ 1611— $\frac{1}{5}$ 1612 gik ca. 167 skibslæst kornvarer paa 6 Malmøskibe (heraf 1 med 3 skibsanløb og 1 med 2) fra Malmø til Bergen. Yderligere indladede et Bergenskib med hjembyen som destination ca. $26\frac{1}{2}$ skibslæst kornvarer i Malmø. I aaret $\frac{1}{5}$ 1612— $\frac{1}{5}$ 1613 indladede 4 Malmøskibe (heraf 1 med 3 skibsanløb og 1 med 2) og 1 Skib hjemmehørende i København ca. 170 skibslæst kornvarer i Malmø med Bergen som destination. Til Trondhjem gik der paa 2 Malmøskibe ca. 23 læst kornvarer. Korneksporten fra Danmark til Bergen har dog antagelig først faaet et større omfang i 1630'erne, da eksporten fra Lybæk, Rostock og Stralsund, saaledes som man kan udlæse af Øresundstoldtabellerne, gik katastrofalt tilbage. Det betød blandt andet, at Lybækker- og Rostockerøllet maatte vige pladsen for Bergenøl brygget af dansk malt.

Schreiner har saaledes overset, at forbindelsen med Danmark utvivlsomt har budt Norge fordele med hensyn til den livsvigtige kornforsyning.

Heller ikke kan Schreiner siges at yde den danske — og tillige norske — konge og de danske raader fuld anerkendelse for de paa meget dygtig maade førte forhandlinger med Hanseaterne i 1540'erne og 1550'erne. I skildringen af handelspolitiken skorter det i øvrigt paa fast linie i Schreiners fremstilling til trods for, at han netop i indledningen skriver, at man meget præcist kan bedømme, hvilken rolle, kongemagten spillede. Det skyldes uden tvivl, at behandlingen af de handelspolitiske forhandlinger er stykket ud i forskellige kapitler. Hvis Schreiner f. eks. havde behandlet striden om Bæltfarten i forbindelse med de øvrige forhandlinger i 1553 og 1554, kunde han næppe have naaet til den opfattelse, at 1553-forordningen (som han urigtig kalder en lov) om stædernes sejlads i Store Bælt skyldtes lybsk paavirkning. —

For de nærmere omstændigheder, der knyttede sig til forbudet mod Bæltsejlad med andet end vendisk gods, skal jeg andetsteds redegøre. — Forhandlingerne i 1552, 1553 og 1554 viser saa vist, at Lybækkerne ikke var personæ gratæ i København.

Naar Schreiner saa stærkt understreger, at man hidtil — fraset Koren Wiberg — har tillagt Valkendorfsaktionen mod de tyske haandværkere i Bergen en alt for stor betydning, kan man ganske vist give ham sin tilslutning, men det er dog at reagere vel stærkt, naar han S. 260 f. skriver: »At håndværkerne ved Bryggen blev norske undersætter i 1559, var ikke først og fremst kongens eller Valkendorfs fortjeneste, men havde borgerskapets ekspansjon til forutsetning«, og det er ikke den hele sandhed, naar han skriver, at det heller ikke skyldtes »undfallenhet fra riksstyret eller slottsfogdene når det trakk ut i atten år før programmet lot sig gjennomføre«. Før aktionen mod de tyske haandværkere fandt sted i 1558, var der sket et lensmandsskifte paa Bergenhus. Den unge kancellisekretær Kristoffer Valkendorfs udsendelse til Bergen i 1556 maa ses som et led i den i disse aar førte administrationspolitik, og der kan ingen tvivl herske om, at blandt de opgaver, han var udset til at løse, var ogsaa et opgør med Hanseaterne for at gøre en ende paa deres særstilling i Bergen (se 10. R. V, 89). — Den politiske krise, der snart efter fulgte, giver forklaringen paa den usikkerhedsfølelse, som var mærkbar hos Valkendorf under selve aktionens gennemførelse. — Röhlk er, skønt han intet kendskab har til de indrepolitiske forhold i det dansk-norske monarki, rigtigere orienteret, naar han ser aktionen mod haandværkerne som en følge af »das Heraufkommen einer staatlichen Verwaltung« (Röhlk, S. 69).

Det maa dog erkendes, at Schreiner er klar over, at aktionen mod haandværkerne alligevel har haft sin betydning, idet han anfører, at den fremkaldte en ikke uberettiget frygt hos Hanseaterne for, at rigsstyret ogsaa skulde stille fordring om, at de i Bergen fast residerende tyske købmænd paa Bryggen skulde indordnes under den stedlige myndighed, og derved gjorde dem villige til at slutte et magert forlig (S. 262). Netop med hensyn til den retslige stilling opnaaede Hanseaterne dog vel mindst under forhandlingerne i 1560. Der var efter afslutningen af 1560-traktaten ikke meget tilbage af deres — for Norge deklasserende — eksteritoriale rettigheder i Bergen. De fordele, som Hanseaterne paa andre punkter opnaaede, var ikke større, end at overenskomsten af 1560 virkelig med føje kan karakteriseres som et magert forlig.

Naar Schreiner i sin bedømmelse af traktaten i nogen grad

afviger fra dette synspunkt, skyldes det, at han har akcepteret Poul Coldings af dualisme prægede syn paa traktaten, idet Colding paa den ene side skriver, at den danske regerings motiv til at slutte traktaten med Hansestæderne »i første række uden tvivl var ønsket om at have stæderne paa sin side« under en eventuel krig med Sverige, men tillige gør gældende, at »den berømte *traktat*« betød en væsentlig sejr for den danske handelspolitik, der var ført i Christian III.s tid (Colding: *Studier etc.* (1939) 374 og 378). Schreiner akcentuerer denne dobbelthed ved at genoptage sit for øvrigt med talent for tidligere stadier af forholdet mellem Danmark-Norge og Lybæk anlagte synspunkt, at de rene handelspolitiske hensyn maatte vige hver gang, de krydsede de udenrigspolitiske, for derefter at forsætte med stærkt modificerende bemærkninger om, at borgernes tarv slet ikke blev ofret (S. 267f.)¹.

Hvilke indvendinger der end kan rettes mod Schreiners bog — den er blandt andet mærkelig formløs og alt for bredt skrevet — saa er dette arbejde fra hans haand dog et eksempel til efterfølgelse for svenske og danske historikere. Det er et æmne af betydelig interesse, da der er grund til at tro, at handelsvejenes ændring og Hansevældets politiske sammenbrud ikke fik nær saa stærke virkninger paa den økonomiske forbindelse mellem Lybæk og de andre vendiske stæder og de skandinaviske lande — og dette gælder foruden Norge ogsaa Sverige og Danmark — som andetsteds.

Astrid Friis.

Erik Lönnroth: Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning (Göteborgs Högskolas årsskrift XLVI, 3, Göteborg 1940, 280 Sider).

1934 vakte Erik Lönnroth, knap 24 aar gammel, stor opmærksomhed med sin modne og selvstændige disputats, *Sverige och Kalmarunionen 1397—1457*, der straks skaffede ham et docentur i Göteborg. Seks aar senere kom dette hans andet hovedværk, der i 1942 med rette placerede ham som professor i Uppsala, hvor han er blevet den radikale kildekritiske historieforsknings første repræsentant.

¹ Jeg skal gøre opmærksom paa, at denne anmeldelse var affattet forinden fremkomsten af prof. Sverre Steens anmeldelse og dr. Schreiners replik i *norsk historisk Tidsskrift* (XXXII (1942), 576—91; XXXIII (1943), 79—86). Det vil fremgaa af ovenstaaende, at min opfattelse — og replikskiftet har ikke ændret denne — ligger nærmere prof. Steens end dr. Schreiners.